
СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ІНТОНАЦІЇ

УДК 81'271

Фатєєва В.Г. (Fateeva V.G.), Шарапова В.В. (Sharapova V.V.)

Національний університет кораблебудування ім. адмірала С.О. Макарова

Проаналізовані проблеми формування варіантів англійської мови та їх неоднорідності, соціолінгвістичної та лінгвокультурної специфіки, а також проблеми своєрідності мови як суспільного явища, універсальних і специфічних рис і форм її існування. Описано соціокультурні варіювання інтонації та питання взаємовідносин мови та культури.

Ключові слова: *фонетична варіативність, мовленнєвий статус, просодія, соціальні категорії, інтонаційна характеристика, мелодія і темп, культурний шок.*

Conversational variants of English talkers, integrating difference in speech processes and correlates of social categories have been analyzed. Sociolinguistic patterns, multilingual segments and common principles have been highlighted. Communicative value of culture and speech processes, phonetic variability of intonation in English have been distinguished and described.

Key words: *phonetic variability, prosody, social categories, speech status, communicative value of intonation, melody and tempo, cultural shock.*

Соціальна структура суспільства і соціолінгвістична диференціація мовленнєвої практики мовців віддзеркалюється у мові, тому при виділенні діалектів необхідно враховувати не тільки географічне положення, але й елементи матеріальної та духовної культури, історико-культурні традиції, етнічну самосвідомість та самооцінку.

Дослідженням вербальної діяльності як форми суспільної поведінки займається соціолінгвістика – наука, яку цікавлять закономірності, що проявляються при застосуванні тих чи інших варіантних можливостей мови. Однак до сфери соціолінгвістики відносять не тільки проблеми мовного

варіювання, але й інші питання, такі як стандартизація мови та мовне планування, двомовна та багатомовна поведінка, піджинізація та креолізація, етнографія спілкування, кінесика та проксеміка, соціальне розшарування мови, ставлення до мови, стилістика, мовні зміни та комунікативні системи.

Розділ соціолінгвістики – соціофонетика – займається виявленням рис еволюції та сучасного стану фонетичної системи мови, вивченням проблем варіативності на фонетичному рівні мовної ієрархії. Фонетична варіативність є складним явищем. Кожна фонетична зміна має на меті вимовну зручність, адже природне мовлення не може прагнути до створення вимовних труднощів. Внутрішні причини фонетичної варіативності містяться у самій мові, у її структурі, характері функціонування її елементів, тоді як зовнішні чинники можуть бути пов'язані із соціальними фактором, функціонально-стилістичними умовами реалізації мовлення, індивідуальними особливостями вимови, а також географічним чинником. Явище фонетичної варіативності включає чотири аспекти: органо-генетичний або органічний, системний або структурний, стилістично-диференціюючий або стилістичний та діалектний. Органічний аспект варіативності пов'язаний із будовою органів мовлення, системний аспект залежить від системних взаємовідношень звукових одиниць, їх місця розташування у слові та реченні, стилістична варіативність обумовлена існуванням різноманітних мовленнєвих стилів та жанрів, а діалектна варіативність викликана наявністю діалектних, місцевих і соціальних розбіжностей у фонетичній системі мови.

Соціолінгвісти виділяють два основні типи варіативності, що тісно пов'язані між собою – ситуативну та стратифікаційну. Суть ситуативної варіативності полягає у переважному вживанні тих чи інших мовних засобів – окремих одиниць або цілих систем чи підсистем (мовних, діалектних, функціонально-стилістичних) у залежності від конкретної соціальної ситуації. Різноманітним ситуаціям та емоційним станам мовця відповідають певні засоби мови. Головну роль при цьому відіграють просодичні засоби, такі як ритм, темп, висота тону, інтервали, паузи, напрямки руху тону тощо. Крім того, не можна не враховувати в умовах усної комунікації такі фактори, як місце

спілкування, час спілкування, обстановка тощо, адже по-різному говорять вічна-віч, при сторонніх. Процес переключення у різних умовах відбувається підсвідомо, інстинктивно.

Стратифікаційна варіативність пов'язана із соціально-класовою структурою суспільства, і цей зв'язок носить не прямолінійний, а опосередкований культурою та мовою характер. Головним поняттям цього виду варіативності є поняття статусу мовця, що розкривається у рольових, дистанційних та нормативних характеристиках поведінки мовця, обумовлених соціально-економічними і культурно-етнічними факторами суспільного життя.

Соціокультурні потреби відповідного мовленнєвого колективу справляють вирішальний вплив на формування його лінгвістичних особливостей. Мова певної соціальної групи мовців, які дотримуються певного фонетичного стилю, одержала назву «соціолект». У межах соціолекту виділяють ідіолект – унікальний акцент певного мовця, який дотримується певного фонетичного стилю. Статус соціолекту залишається й досі невизначеним, хоча багато дослідників вважають за соціолект групову мову, найбільш специфічні риси якої властиві передусім лексиці, менш специфічні – граматиці й найменш специфічні – фонетиці. Звичайно соціолекти відрізняються один від одного на фонетичному рівні, і фактично належність людини до певної соціальної або професійної групи досить легко визначити на слух.

Інтонація, як показали роботи вітчизняних та зарубіжних фонетистів і психологів, відіграє важливу роль у процесі мовленнєвого спілкування, яке є однією з форм соціальної взаємодії людей. Інтонація поліінформативна. Це означає, що вона містить у собі інформацію не тільки про мовленнєвий вчинок, але й про інтонаційну будову даної мови, про мовленнєву інтонацію, про її просодичну канву, про автора (його вік, стать, будову тіла тощо), про суспільні відносини та особисті стосунки співрозмовників. Просодія, разом із іншими елементами невербальної комунікації (кінесикою, проксемікою, мовчанням тощо), є суттєвим каналом вираження статусних відносин. Згідно з дослідженнями, соціальна індикація мовлення виражається інтонаційно: чим

вища статусна позиція учасників спілкування, тим більш імовірно, що комуніканти будуть підтримувати вишукано ввічливу бесіду, не поспішаючи, модулюючи голос. На інтонаційному рівні реалізується також вербальне вираження нерівності у мові (інтонація прохання та наказу, ввічлива та категорична інтонація тощо). Як показують результати досліджень, інтонаційні особливості носіїв британського варіанту англійської мови високого соціального статусу та високого рівня освіти пов'язані передусім з мелодикою. Вони характеризуються різноманіттям мелодичного репертуару, дотриманням певних пропорцій, тобто кількісних співвідношень тих або інших елементів мелодійного інвентарю, широким діапазоном голосу, що забезпечує глибину мелодичних модифікацій. Крім того, їм властива глибока звучність голосу, а сповільнення темпу мовлення цієї категорії носіїв англійської мови відбувається на фоні прискореного та нормального темпу мовлення, отже визначальною темпоральною характеристикою є варіативність, а не сповільнення темпу. Що стосується інтонаційних характеристик мовців низького соціального статусу, то вони демонструють обмеженість мелодійного репертуару з переважним використанням рівних мелодичних конфігурацій, вузький діапазон голосу, підсиленням компенсуючої ролі інтенсивності як засобу акцентної виділеності.

Мова є основою національно-культурної ідентичності та дистанціювання. Мова – це невід'ємний елемент соціалізації, адже та соціальна група, мовою якої людина говорить, є важливою для неї. Основу ідентичності можуть утворювати й інші ознаки, що виражають відчуття певної спільності – одяг, стиль життя, релігія тощо, однак мова відіграє особливу роль, частково тому, що вона упорядковує наші думки, а почасти тому, що вона встановлює соціальні відносини. Через комунікацію формується культурне самовизначення індивіда. Мовою, виразом обличчя, жестами, інтонацією мовець передає своє ставлення до предмета обговорення, тим самим розкриваючи своє культурне самовизначення та впливаючи на формування культурного самовизначення співрозмовника.

Засвоєння мови без знання культури недостатньо для ефективного контакту між представниками різних національностей та мов. Однією з основних перешкод для повного взаєморозуміння є розбіжності у мовному мисленні. Народи мають різний менталітет. Непорозуміння, які виникають через незнання культурної специфіки інтонації, можуть призвести до культурного шоку. Культурний шок – це звичайне явище для особи, яка вивчає іноземну мову в іноземному культурному середовищі. Воно пов'язане з відчуттям відчуженості, роздратування, ворожості, суму, самотності, ностальгії і навіть з психічними розладами. Тільки вивчення соціокультурних особливостей інтонації іноземної мови допоможе уникнути культурного шоку.

Література:

1. *Артемов В.А.* Психология речевой интонации. Интонация и просодия. Ч.1. – М.: МГПИИЯ им. М.Тереза, 1976. – 76 с.
2. *Выгонная Л.Т., Морозова Л.П.* Интонационные характеристики речи и оценка ее индивидуального варьирования // Проблемы фонетики III: Сборник статей. Отв. ред. Р.Ф.Касаткина. – М.: Наука, 1999. – С.258-265.
3. *Жанов В.В.* Особенности эволюции Black English как социального явления на современном этапе // Вестник МГУ. Сер.19. Лингвистика и международная коммуникация. – 2001. - №1. – С.55-63.
4. *Карасик В.И.* Язык социального статуса. – М.: Гнозис, 2002.
5. *Лабов У.* Единство социолингвистики // Социально-лингвистические исследования. – М., 1976. – С.5-31.